

RECENZIJOS

W. R. Schmalstieg. *An Old Prussian Grammar: The Phonology and Morphology of the Three Catechisms*. The Pennsylvania State University Press, University Park and London, 1974, 358 p.

Ižymus baltų kalbų tyrinėtojas Pensilvanijos (JAV) valstybinio universiteto profesorius dr. Williamas R. Schmalstiegas yra vienas iš tų užsienio baltistų, kurie palaiko ypač glaudžius mokslų ryšius su mūsų respublikos, Latvijos, taip pat Maskvos, Leningrado, Kijevo ir kt. baltistais bei atitinkamomis mokslų įstaigomis. W. R. Schmalstiegas, be kita ko, laisvai kalbantis ir lietuviškai, mokslų reikalais ne kartą lankėsi Vilniuje, pranešimus skaitė sąjunginėse baltų konferencijose, organizuotose Vilniaus universitete (1970, 1975 m.). Jis yra paskelbęs daugybę baltistinių bei indoeuropeistinių tyrinėjimų įvairiuose savo krašto ir Europos lingvistiniuose leidiniuose. Jo įdomių straipsnių randame ir mūsų „Baltisticos“ dažname tome.

W. R. Schmalstiegas, tyrinėdamas baltų kalbas, gerai supranta visiems žinomą baltistikos principą, kurį trumpai galima šitaip nusakyti: „Be prūsistikos nėra baltistikos, o prūsistikos nėra be lituanistikos ir latvistikos“. Iš čia nesunku pasakyti, kodėl baltistas W. R. Schmalstiegas pagrindiniu savo tyrinėjimo objektu pasirinko būtent prūsų kalbą, kuri, beje, iš visų rašytinių baltų kalbų yra kiečiausias riešutas tyrinėtojams. Prūsistikai yra skirtas ir stambiausias W. R. Schmalstiego darbas – čia aptariamoji „Prūsų kalbos gramatika“, sinchroniškai bei diachroniškai nušviečianti visų trijų prūsų katekizmo kalbos fonologiją ir morfologiją. Taigi šis darbas yra kartu ir istorinė prūsų kalbos gramatika, kurioje, aišku, remiamasi ir lietuvių bei latvių kalbų atitinkamais duomenimis.

Visos anksčiau parašytos prūsų gramatikos dabar yra mokslininkams daugiau ar mažiau pasenusios, išskyrus vieną – J. Endzelyno „Prūsų

kalbą“ (1943 m.)¹, didžiai reikšmingą baltistikai ir šiandien. Po J. Endzelyno „Prūsų kalbos“ praėjo 30 metų, kol pasirodė nauja prūsų kalbos gramatika – čia trumpai recenzuojamas W. R. Schmalstiego darbas, paremtas moderniosios lingvistikos metodais ir sudarantis aiškiai naują bei reikšmingą etapą prūsų gramatikos tyrinėjimuose.

W. R. Schmalstiego „Prūsų kalbos gramatika“ prasideda įvadu (1–7 p.), kuriame apžvelgiama aisčių, galindų, sūduvių, prūsų etnonimai, prūsų gentys ir jų išnykimas, svarbiausieji prūsų kalbos paminklai.

Toliau visas darbas suskirstytas į dvi nelygios apimties dalis – fonologiją (8–28 p.) ir morfologiją (29–228 p.); šias abi dalis (be to, ir įvadą) patikslina bei papildo gana plėčios išnašos, pridėtos darbo pabaigoje (304–345 p.).

Trumpoje fonologijos dalyje kalbama apie prūsų rašybą, dar kartą autorius kelia savo įdomią ir originalią mintį apie prūsų palatalizacijos ir labializacijos atsispindėjimą rašyboje. Balsių sistemos rekonstrukcijos aspektu paliečiami prūsų ir rytų baltų kalbų santykiai; aptariamas prūsų kirčiavimas ir, pagaliau, – priebalsiai.

Didžiausia darbo dalis skirta prūsų morfologijai, kurioje visur pateikiama prūsų katekizmo žodžių bei jų formų fonemizacija – XVI a. vidurio prūsų šnektų žodžių bei jų formų foneminis vaizdas. Reikia pasakyti, kad ta fonemizacija dažniausiai yra vykusi. Tačiau esama atvejų, kuriais fonemizacija reiškia rekonstrukciją, t.y. autoriaus fonemizacija kai kur atspindi ne katekizmo laikotarpio (XVI a. vid.) prūsų kalbą, o ankstyvesnių laikų tos kalbos vaizdą. Pirmiausia krinta į akis II ir III prūsų katekizmo balsės *i* (atitinkančios balsį **i*, kilusį iš **ē*) fonemizacija į /*ē*/, – šitaip elgiamasi visame darbe; iš tikrųjų, pvz., *sīran* III fonemizuotinas ne į /*sēran*/ (p. 47), o į

¹ J. Endzelins. Senprūšu valoda. Rīga, 1943 (ir J. Endzelin. Altpreußische Grammatik. Riga, 1944).

/siran/; *kisman* III – ne į /kėsman/ (p. 49), o į /kīsmān/; *īdis* III – ne į /ēdis/ (p. 53), o į /īdis/; *pominīsnan* III – ne į /paminēsnan/ (p. 68), o į /paminīsnān/; *bilitwei* III – ne į /bilētvei/ (p. 173), o į /bilitvei/; *ermirit* III – ne į /ermērīt/ (p. 204), o į /ermīrīt/; ir t.t. Nekirčiuoti ilgieji žodžio galo balsiai sembų šnektose prūsų katekizmo laikais jau buvo sutrumpėję, todėl, pvz., gen. sg. *ālgas* III fonemizuotinas ne į /ālgās/ (p. 56), o į /ālgās/; gen. sg. *engraudīsnas* III – ne į /engraudīsnās/ (p. 68), o į /engraudīsnās/; nom. sg. *kurpi* III – ne į /kurpē/ (p. 71), o į /kūrpi/; nom. pl. *ackis* III – ne į /akīs/ (p. 74), o į /ākīs/; ir t.t. Esama ir kitokių fonemizavimo netikslumų, pvz.: *emmens* fonologizuotinas ne į /imens/ (p. 76), o į /emens/; *girbin* – ne į /gerbin/ (p. 79), o į /girbin/; *pette* – ne į /petā/ (p. 59), o į /petē/ ir kt.

Daiktavardžio morfologijos skyriuje nagrinėjama visų kamienų daiktavardžių kaityla bei fleksijų kilmė. Naudinga yra tai, kad autorius suklasifikavo visus daiktavardžius pagal jų kamienus, atsižvelgdamas ir į tų žodžių darybą. Apskritai yra vykęs ir fleksijų istorijos nagrinėjimas; ten, kur jų kilmė nėra aiški, autorius dažnai apsiriboja žinomų hipotezių dilemišku pateikimu. Gen. sg. *naseillis* resp. *sunos* (*sounons*) atrodo geriau fonemizuoti ne į /nāseileis/ (p. 75) resp. /sūnaus/ (p. 76), o į /nāseillis/ resp. /sūnus/, apie tai žr. mano Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (V., 1970), p. 264tt.

Morfologijos ir darybos aspektu kruopščiai išnagrinėti prūsų būdvardžiai, pateikiama jų darybinė klasifikacija. Ypač vertas dėmesio įvardžiuotinių būdvardžių skyrelis. Abejotinų fonemizacijos atvejų ir čia esama, pvz.: *urs* fonemizacija į /vār[a]s/ (p. 86), *urminan* fonemizacija į /varminan/ (p. 89) ir kt.

Apžvelgiami negausūs kiekiniai ir ke-
lintiniai prūsų skaitvardžiai. Kalbėdamas apie lytis *dessimton* (stai *dessimton* pallaipsai) bei *dessimtons* (posteimans *dessimtons* pallaipsans), autorius teisingai sako, kad iš formos jos esančios kelintiniai skaitvardžiai, o iš reikšmės – kiekiniai (p. 108–109). Kaip tos skaitvardžių lytis atsirado, iš tikrųjų nėra aišku. Manychiau, kad tos lytis ne tik iš reikšmės, bet ir iš formos yra kiekiniai „degraduotos“ prūsų kalbos skaitvardžiai. Pr. **desimtis* (> *dessimpts*) bus turėjęs ir priebalsinio kamieno lyčių, pvz., – gen. pl. **desimtun* (= lie. *dešimtū*) ar **desimtan* (< **-ōn!*); dėl pastarosios priežasties *i*-kamieniam pr. **desimtis* galėjo šnektose atsirasti

ir *o*-kamienių lyčių, pvz., – acc. sg. **desimtan*, plg. lie. dial. gen. pl. *akmenū* (priebals. kamienas) ir acc. sg. *ākmenį* / *ākmeną* ir pan. Panašia kryptimi prūsų 'dešimtį' veikė dar būdvardis (t.y. skaitvardis) pr. **desimtas* > **desimts* 'dešimtas'. Pagal santykį, pvz., acc. sg. **laban* 'geras': acc.-nom. sg. neutr. pr. **laban* 'geras; turtas' (adj. ir subst.) = acc. sg. pr. **desimtan* 'dešimtas': acc. sg. **desimtan* 'dešimtis' (plg. lie. dial. *ākmeną*) šnektose galėjo atsirasti acc.-nom. sg. neutr. **desimtan* 'dešimtis' = *dessimton*. Prie viso to proceso bus daug prisidėjęs ir tas, kad senosios lytys pr. (**desimtis* >) **desimts* 'dešimtis' ir (**desimtas* >) **desimts* 'dešimtas' buvo pasidariusios homonimiškos (nom. sg. ypač dažnas kiekiniuose skaitvardžiuose – skaičiuojant!). Kad greta **desimtan* 'dešimtis' (nom.-acc. sg. neutr.) = *dessimton* buvo **desimtans* 'dešimtis' (acc. sg. masc.) = *dessimtons* – ne neutrum, tuo stebėtis nereikėtų (prūsų neutrum anksčiau nyko daugi-skaitoje).

Nemažas čia apžvelgiamo darbo skyrius – „Prieveiksmiai“. Yra tinkamai išnagrinėti ir suklasifikuoti visirieveiksmiai – vietos, laiko ir kiti, galūnių *-ai* ir *-an*rieveiksmiai, prietasųrieveiksmiai. Sunku sutikti su autoriumi, kad *preipaus* reikią fonemizuoti į /preipus/ (p. 114).

Išsamiai gvildenami gimininiai ir asmeniniai įvardžiai, toliau – priešdėliai, prielinksniai ir jungtukai.

Didžiausias morfologijos skyrius yra „Veiksmazodžiai“. Pradedama tematinių ir atematinių veiksmazodžių fleksijų istorijos nagrinėjimu, aptariamos laikų lytys. Išskiriami keturi pagrindiniai asmenavimo tipai: 1) *e/o*-prezenso veiksmazodžiai (su devyniais potipiais), 2) *i*-prezenso veiksmazodžiai, 3) *ā*-prezenso veiksmazodžiai (su dviem potipiais), 4) atematiniai veiksmazodžiai; be to, išskirti dar trys anomaliniai tipai. Pagal tuos tipus autorius kruopščiai išnagrinėjo visus veiksmazodžius. Gvildenamos ir verbi infiniti lytys, o pabaigoje – perifrastiniai laikai.

Darbe yra žodžių rodyklė, kurioje pateikiami prūsų, lietuvių, latvių ir kitų indoeuropiečių kalbų žodžiai. Įdėtas ir gana išsamus mokslinės literatūros sąrašas.

Trumpai apžvelgus W. R. Schmalstiego „Prūsų kalbos gramatiką“, norėtusi pasakyti, kad tai yra pats ryškiausias pastarųjų dešimtmečių darbas užsienio prūsistikoje, turintis didelės reikšmės visai baltistikai.

V. Mažiulis